

WILG & MAND

1991 - 2

WILG & MAND

Doelstellingen Stichting Wilg & Mand

- Nieuwe perspectieven zoeken en creëren voor het Nederlandse manden-
maatwerk binnen de potentiële afzetgebieden.
- Behoud van het veelzijdige vlechtvakmanschap: o.a. door het uitgeven
van handboeken en het stimuleren van cursussen.
- Behoud van de vakkennis betreffende de griendteelt en bevordering
van een goed evenwicht tussen vraag en aanbod.
- Het initiëren en begeleiden van onderzoek/studies binnen het wilg-
en-mand vakgebied.
- Het via een speciaal fonds aanschaffen van materiaal met een histo-
rische waarde: vlechtwerk, gereedschappen, boeken e.d.
- Het interesseren van zoveel mogelijk Nederlanders (incl. de overheid)
voor de activiteiten van de Stichting Wilg & Mand.

Minimumdonatie: f 15,- per jaar

Donateurs ontvangen de bulletins gratis

Stichtingsbestuur

Voorzitter : Ch.W. Vink
Secretaris : C. Tutein Nolthenius
Penningmeester: H.P. Verboord
Leden : P. Craenen, P. van den Dool, B. van Halen,
A.D. van 't Hoog, G.M. Pot-van Regteren Altena,
W. Wendrich

Bulletin-redactie:

A.D. van 't Hoog (tel. 05783-1346), G.M. Pot-van Regteren-Altena,
C. Tutein Nolthenius.
Bijdragen voor het bulletin kunt u sturen naar het secretariaat.
Bij voorkeur getypt of in goed leesbaar handschrift.

Redactiesecretariaat, administratie en advertenties:

Van Heemstralaan 35, 6814 KB Arnhem, tel. 085-516507

Penningmeester Stichting Wilg & Mand, Vlijmen:

tel: 04108-12252

Girorekening: 26 95 726

Bankrekening: 41 89 09 083, AMRO Bank, Vlijmen

Uitgave: Wilg & Mand. Versijnt viermaal per jaar.

Elfde jaargang, 1991 nr. 2

Drukkerij: A.J. van Midden, Dorp 246, Benschop

VAN HET BESTUUR

Hiermede moeten wij tot onze spijt berichten dat mandenvlechter J.H. Hoogendoorn uit Nieuwpoort op 26 februari j.l. plotseling op 62-jarige leeftijd is overleden.

DE ZOMERCURSUSSEN

In vervolg op het bericht in het vorige bulletin kan nu worden vermeld dat de weekcursussen in Enkhuizen zijn vastgesteld

van 29 juli t/m 2 augustus,

van 5 augustus t/m 9 augustus en

van 12 t/m 16 augustus.

Er zijn op alle cursussen, in Arnhem, Enkhuizen en Noordwolde nog plaatsen vrij, dus meldt u snel, liefst schriftelijk.

HERHALING OPROEP

In het laatst uitgekomen bulletin werd geattendeerd op het beeldhouwers symposium Nederland-Bulgarije op de Merwelanden van de Biesbosch bij Dordrecht. Uiteraard kunt u van 1-15 juni a.s. hierbij toeschouwer zijn en zien hoe kunstwerken tot ontwikkeling komen.

Echter, aan onze donateurs kwam de vraag of zij niet enkele dagen willen helpen de Bulgaarse beeldhouwers vertrouwd te laten worden met wilgestokken en teen. Een paar reacties kwamen hierop binnen, maar er kan veel meer hulp worden gebruikt.

Bekijkt u uw programma eens voor die periode en als er ruimte is, laat het dan weten aan Roel Teeuwen, tel: 01859-12406.

DE DONATEURSDAG 1991

De komende donateursdag zal op zaterdag 28 september worden gehouden. De plaats is nog niet zeker.

We zullen aandacht gaan (en moeten) besteden aan de bestuursstructuur van de stichting. In de afgelopen tien jaar is de stichting gegroeid en zijn de activiteiten uitgebreid. De werkzaamheden moeten over een groter aantal enthousiastelingen worden verdeeld dan thans het geval is. Dit denken we het beste te kunnen bereiken middels werkgroepen die eigen verantwoordelijkheid hebben voor een bepaald onderdeel.

Voor deze werkgroepen willen we o.a. op de donateursdag medewerkers gaan zoeken. In een volgend bericht leest u er meer over.

Verder zal op de donateursdag veel aandacht aan vlechtwerk van cursisten worden besteed en aan technieken die worden toegelicht.

Mensen die manden hebben waarover ze wat meer zouden willen weten kunnen die meebrengen. Wellicht hebt u mandwerk van apart model of bepaalde technieken die voor anderen ook interessant zijn om te zien.

Ook zal er ruim gelegenheid zijn elkaar te ontmoeten en te spreken. Dus reserveer zaterdag 28 september voor deze bijeenkomst op een centraal punt in het land.

Voor huisgenoten met minder belangstelling voor manden hopen we in en rond de locatie ook ander aantrekkelijks te kunnen bieden.

HET BOP-MANDENPROJECT

Met het Bop-mandenproject is een voorzichtig begin gemaakt. Er is aan ruim 300 musea en soortgelijke instellingen waarvan verwacht mocht worden dat ze mogelijk manden zouden bezitten een vragenlijst verzonden over hun mandenbezit.

Binnen 14 dagen zijn daar al zo'n 20 reacties op ontvangen. Op verschillende plaatsen ziet men met enthousiasme ons initiatief op dit gebied tegemoet en er kwamen zelfs aanmeldingen van nieuwe donateurs door. Een hoopvol begin dus.

VLECHTEN ZONDER DREMPELS

Cursisten en oud-cursisten:

In de loop der jaren heeft een groot aantal personen vlechtcursussen gevolgd in de vorm van de avondcursussen in de winter of de weekcursussen in de zomer. Een aantal mensen is met veel plezier blijven vlechten, maar het overgrote deel heeft na een cursus geen teen meer gehanteerd. Bij navraag blijkt dat verschillende cursisten wel door zouden willen gaan, maar er door omstandigheden niet toe komen.

Redenen zijn:

- geen geschikte ruimte en gereedschap
- te voren tijdig teen weken
- geen geschikte weekbak
- onvoldoende kennis om alleen voort te gaan
- moeilijk om in je eentje moed te vatten.

Wij dachten dat het misschien zinvol zou zijn om verspreid in het land vlechtgroepen te vormen van mensen die geregeld in groepsverband willen vlechten. Samen werken is gezellig en je kunt elkaar wat helpen.

Door samen bezig te zijn kunnen een heel aantal van bovengenoemde en andere drempels worden weggenomen. Ter versterking van dit werken zou zo nu en dan een instructeur langs kunnen komen voor instructie. Een voorbeeld hebben we, want in Voorthuizen is een groep enthousiaste cursisten na een eerste week-cursus met elkaar verdergegaan door daarna wekelijks bijeen te komen. De instructeurs, in dit geval Brand van Rijn en Leen Schinkel, geven eens in de maand een dag cursus en het functioneert goed.

Bij deze daarom een oproep aan oud-cursisten om zich bij het secretariaat of Arie van 't Hoog te melden (liefst schriftelijk) als zij ervoor voelen om zo in groepsverband weer eens aan de gang te gaan.

Wij willen proberen in de herfst groepen te formeren en samen geschikte centrale plaatsen te vinden om te vlechtkunst te beoefenen en faciliteiten te verzorgen.

Wij horen graag hoe u over deze plannen denkt.

De redactie van Wilg & Mand is verheugd onderstaand gedegen artikel van Wim van der Zande te mogen publiceren.

Het is een lang stuk maar we plaatsen het in één nummer omdat het in tweeën geknipt niet tot zijn recht komt.

De tekeningen en reproducties zullen hopelijk veel verduidelijken aan hen die niet zo in de vlechttechniek thuis zijn.

VLECHTTECHNIKEN IN DE NEDERLANDEN VAN DE 16-de EN DE 17-de EEUW INLEIDING

Begin 1987 werd in het Museum voor Schone Kunsten te Gent (België) een tentoonstelling gehouden van werken van Joachim Beuckelaer, grondlegger van het genre "markt- en keukenstuk" in de Nederlands/Vlaamse schilderkunst.

Op zijn werken en die van zijn navolgers zijn talrijke manden te zien die, door de gedetailleerde en natuurgetrouwe weergave, veel informatie geven over de in die tijd in zwang zijnde vlechttechnieken in de mandenmakerij.

In de fraaie catalogus die naar aanleiding van deze tentoonstelling werd uitgegeven is hieraan echter volstrekt onvoldoende aandacht gegeven, kennelijk bij gebrek aan vakkennis, aangezien de schrijver van het betreffende hoofdstuk in de catalogus voor het weinige wat hij op papier heeft weten te krijgen al bij "nog aktieve mandenmakers" te rade moest.

In dit artikel wil ik proberen wat nadere gegevens die ik uit voornoemde catalogus heb kunnen halen op een rij te zetten, aangevuld met enkele technieken die werden gevonden in de catalogi "Leidse Fijnschilders" en "Von Frans Hals bis Vermeer" respectievelijk n.a.v. in 1988 in Leiden en in 1984 in Berlijn gehouden tentoonstellingen.

De lijst met technieken zal geen compleet beeld geven van hetgeen er aan vakkennis aanwezig was in betreffende periode, maar geeft in ieder geval een aardig idee van de enorme rijkdom aan technische variatie die in die tijd bestond.

WERKWIJZE

Ik heb alle afbeeldingen in de catalogi eerst met het blote oog en vervolgens met een sterk vergrotende loop afgezocht. Dit laatste leverde vaak verrassende details op die op het eerste gezicht nauwelijks zichtbaar waren. Ook loonde het goed in de donkere hoekjes en schaduwzones te kijken, daar waren vaak zeer interessante zaken te zien.

Alle zichtbare en determineerbare technieken werden daarbij genoteerd. Meestal leverde het geen problemen op de vlechtwijze op naam te brengen, maar in een enkel geval was zekerheid over de gebruikte techniek niet te krijgen. Daaraan lagen de volgende redenen ten grondslag: òf het schilderij werd in de catalogus zeer klein afgebeeld, waardoor het ondanks gebruik van de loop niet mogelijk was de foto voldoende uit te vergroten, òf de mand werd niet voldoende gedetailleerd geschilderd, òf de vlechtwijze was mij niet bekend en kon niet met volledige zekerheid worden gereconstrueerd. In het laatste

geval werd geprobeerd hetgeen zichtbaar was te beschrijven en aan te geven waar de problemen liggen. Hopelijk kan toekomstig onderzoek of reconstruerend vlechtwerk in die gevallen uitsluitend geven.

TOELICHTING OP HET OVERZICHT

Bij het noteren werden de gevonden technieken ingedeeld in de volgende categorieën: bodems, inslag, randen, voeten, hengsels/handvaten, deksels, kimmén/cordon/traces/fitsen, scheenwerk en bijzondere technieken. Hierbij kan het voorkomen dat een bepaalde techniek in meerdere (meestal twee) categorieën verschijnt, bijv. een deksel uitgevoerd in scheentechniek wordt zowel in de categorie "deksels" als "scheenwerk" beschreven.

Bij de beschrijving van de diverse vlechtwijzen is zoveel mogelijk geprobeerd Nederlandse terminologie te gebruiken, voor een aantal technieken leverde dit echter problemen op aangezien geen gangbare Nederlandse term beschikbaar was. In dergelijke gevallen wordt een directe vertaling van een wel bestaande Duitse of Franse term gebruikt waarbij die buitenlandse term ook wordt aangegeven.

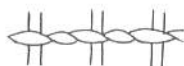
In het overzicht worden bij elke techniek één of twee plaatsen vermeld waar de techniek gevonden kan worden in de betreffende catalogus, waarvan de titels voor dat doel worden afgekort tot JB (Joaachim Beuckelaer), LF (Leidse Fijnschilders) en FV (Von Frans Hals bis Vermeer), gevolgd door paginanummer en eventueel nadere plaatsaanduiding op de pagina (bijv. links van het midden). Sommige technieken komen dus aanzienlijk vaker voor op de diverse doeken, maar om deze plaatsen allemaal aan te geven leek niet zinvol. Onderstreept zijn de nummers die in dit bulletin zijn gereproduceerd.

trace

fits

trace met tussenslag

OVERZICHT VLECHTECHNIEKEN

BODEMS

- ronde bodem, bodemstekken gekruist, waarschijnlijk niet doorgestoken, inslag gemat (JB, 94, midden)
- ronde bodem, bodemstekken gekruist, doorgestoken, beslag en inslag gepaard (JB, 94, boven)
- ronde bodem, zeer breed gemat (4-5 twijgen breed), (JB, 103, midden)
- spanen sterbodém (LF, 206)

INSLAG

- enkele twijg, heen en weer wevend (brin perdu), (JB, 93)
- open werk (à jour), nauw gestaakt (JB, 93, rechtsonder/JB, 175)
- open werk, zeer ruim gestaakt (JB, 94)
- dubbel gekruist open werk (à jour croisée double), (JB, 139, midden/JB, 151, linksboven)
- inslag gemat, 2 of 3 twijgen breed (JB, 94, links/JB, 143)
- hollands eer (JB, 99, linksonder/JB, 144, middenonder)
- franse eer met tussenkimmén (JB, 144, rechtsonder)
- franse eer, tweekleurig (jambes suisses), met tussenkimmén (JB, 156, links)
- tekenwit (JB, 156, links)
- inslag geheel gekimd (JB, 96, rechtsboven)

JB 95 Joachim Beuckelaer

- inslag vóór twee, achter één, vóór één, achter één, vóór twee, achter één, vóór één, achter één, enz., vaak met korte twijg of topjes (FV, 151)
- platschenige inslag (JB, 137 en 138)
- scheentechniek, drievlecht (dreigeflecht) bij even aantal staakjes (JB, 166, links)

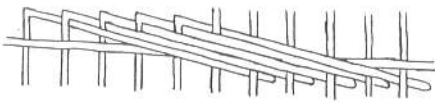

JB 156 Stilleven met groente en fruit, Floris Claesz. Van Dijck?

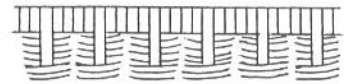
- viervlecht (viergeflecht), afgewisseld met kimronden (JB, 27 en 106)
- twee schenen als paartje (damassé, gedrückte fitsen), (JB, 109)

RANDEN

- enkele rand, achter één/voor twee (JB, 94, linksonder)
- enkele rand, achter één/voor drie (JB, 27 en 156)
- enkele rand, achter één/voor vier (LF, 61)
- enkele rand, achter twee/voor vier (LF, 71/FV, 151)
- dubbele rand, achter één/voor twee (JB, 94 en 107, midden)
- dubbele rand, achter één/voor twee, verticaal gelegd (debout) (JB, 95)
- dubbele rand, achter één/voor drie, verticaal gelegd (JB, 95, rechts)

"neergaande" rand, achter één/voor vier/achter één met ingelegde twijg

scheengewikkelde rand, dichtgewikkeld, met sprongen thv de staakjes

- dubbele rand, achter één/voor vier, (JB, 99, middenonder)
- vlechtrand met drie groepen, vlak gelegd, op ronde mand (JB, 109, midden)
- vlechtrand idem, op vierkante mand (JB, 109, rechts)
- getrokken rand (lacierie), groepen vijf twijgen breed, achter één/voor één/achter één/voor één/achter één (JB, 94, boven)
- idem, vier twijgen breed (JB, 95)
- idem, vijf twijgen breed, achter twee/voor één/achter één/voor één/achter één (JB, 95 linksboven)
- idem, drie twijgen breed, achter twee/voor twee/achter één/voor twee/achter één (JB, 95, links)
- idem vier twijgen breed, achter twee/voor twee/achter twee/voor twee/achter één (FV, 93)
- rolrand (bordure roulée), toegepast in de voet (JB, 109, midden)
- sluitrand (bordure emboîtée), voor twee/achter twee/voor één (JB, 159)
- rand op vierkante mand, gaat "normaal" door bij de hoekstok, géén verwisseling in de volgorde van de twijgen (JB, 169)
- opgestroopte rand (bordure retroussée), achter één/voor drie of vier (JB, 170, rechtsonder)
- scheenwikkelrand, dichtgewikkeld, met "sprongen" ter hoogte van de staakjes (JB, 109, rechts en 138, rechtsonder)
- neergaande rand, achter één/voor drie of vier/, naar beneden gaand weer naar binnen, mogelijk om ingelegde twijg rollend (JB, 144, linksonder)

LF 56 (ged) Vanitas,
stilleven van Gerrit Dou

JB 151 Markttafereel, Arnout de Muyser

VOETEN

- weerkim als voet, achter één/voor twee, met dubbele twijg (JB, 95, middenonder)
- getrokken rand als voet, een enkele slag omhoog, voor één/achter één (JB, 95, linksboven)
- getrokken rand als voet, met extra siervlecht (FV, 93/JB 105, links)
- rolrand als voet (JB, 109, midden)
- voet in dubbel gekruist open werk (JB, 138, rechtsboven)
- dikke uiteinden van door de bodemplank gestoken hoekstokken dienen als voet onder brede-spanenmand (FV, 113)

HENGSELS EN HANDVATEN

- versterkt hengel (anse renforcé), (JB, 99 en 109)
- scheengewikkeld hengel (anse tortillé) met meerdere naast elkaar geplaatste beugeltwijgen (JB, 27, midden en 108, links)
- scheengewikkeld hengel, met kimopleg (kimmenaufzug), (JB, 105, rechtsonder en 175)
- scheengewikkeld hengel, met lengtescheen twee wikkelingen zichtbaar, twee wikkelingen niet zichtbaar (JB, 156 en 175)
- idem, vijf wikkelingen zichtbaar, acht niet zichtbaar (JB, 138)
- hengel van meerdere om elkaar heen geslagen kastanjetwijgen (FV, 289)
- normaal handvat (oor), (JB, 101)
- handvat op de zijwand van de mand, geplaatst op tussenkim (JB, 131, rechtsonder)
- verticaal geplaatst handvat (JB, 117)
- idem, meer doorlopend (JB, 151, boven)
- scheengewikkeld handvat (LF, 72 en 206)
- handvathengel, hoog uitgevoerd handvat dwars over de opening van een kippenmand geplaatst, zonder extra beugel (LF, 59)
- handvat in getrokken werk, één slag ligt hoger dan de andere slagen en vormt zo een handvat (JB, 139, fig 6)
- "draagstok", dikke stok dwars over ovale mand die op rondingen al twee normale handvaten heeft, de stok is vastgezet met twee gedraaide wijgen (JB, 177, rechtsonder)
- gedraaid handvat van spanen (LF, 206)

DEKSELS

- vast ovale deksel, de uitstekende stekjes zijn op de kinnen gelegd, waarna de rand er overheen is gelegd (JB, 93)
- ronde deksel op kippenmand, met rand, scharnierend om handvat (JB, 117)
- idem, na de beslagwijgen een gedeelte open werk, afgesloten met een fits, waarna enkele ronden gepaard, géén afsluitende rand (JB, 151)
- ronde deksel met als rand een scheengewikkelde randbeugeltwijg (JB, 109)
- ronde deksel, platschenig, met dichtgewikkelde rand (JB, 138)
- ovale deksel in scheentechniek (JB, 27 en 106)
- rechthoekige deksel uitgevoerd in brede spanen (LF, 56)

(kim: voor twee/achter één of voor twee/achter twee, cordon: voor drie of vier/achter één, trace: een paar twijgen in open werk waar- bij de twijg die voor de staak langs gaat "onderdoor" kruist, fits: idem, maar de twijg kruist "bovenlangs")

- weerkim, aan de voet van de mand, met dubbele twijgen uigevoerd (JB, 95 en 165)
- kimmen normaal (LF, 18)
- kimmen, voor twee/achter één, als inslag (JB, 96)
- cordon, voor drie/achter één (JB, 103)
- fits (JB, 151, rechtsvoor)
- trace (JB, 103/LF, 59)
- trace met tussenslag (trace maillée), (JB, 196, boven/LF, 18)

J.B.109ged) Anonim

SCHEENWERK

- inslag van brede schenen, als paartje verwerkt (JB, 109)
- inslag van plat gelegde schenen om ronde staakjes (JB, 137)
- inslag op "aangebonden" wijze (aufgebundene arbeit), (JB, 105, rechtsonder)
- drievlecht bij even aantal staakjes (JB, 166, links)
- viervlecht, afgewisseld met kimronden (JB, 27 en 106)
- schenen in dubbel gekruist open werk, tevens in het vlak gekruist (interlacée), (JB, 108)
- ronde deksel in gepaarde techniek, met dichtgewikkelde rand (JB, 109)
- ronde deksel in platschenig werk (JB, 138)
- ovale deksel, viervlecht hoogstwaarschijnlijk (JB, 27 en 106)
- rechthoekig mandje in scheenwerk (LF, 69)
- diverse hengsels en handvaten in scheenwikkeling (zie "hengsels"
- bindingen van gekruiste twijgen tussen de bogen van een wiegkap (FV, 151, /LF, 44)

BIJZONDERE TECHNIEKEN

(hieronder vallen enkele vlechttechnieken die niet in de voorgaande categorieën onder te brengen waren, alsmede manden welke niet zijn uitgevoerd in twijg)

- anker (JB, 169/LF, 63)
- wiegkap, bogen met daartussen gekruiste twijgen, met schenen aangebonden (LF, 44)
- (open)blokjes-techniek (LF, 69 en 206)
- rugmand voor vistransport met drie handvaten en leren draagbanden (LF, 75)
- ronde mand uitgevoerd in hazelnootschenen, op bogen (LF, 69)
- ovale mand in kastanjeschenen, dubbelbuikig van vorm (LF, 65/ FV, 289)
- rechthoekige mand, uitgevoerd in brede spanen, wellicht van dennehout (LF, 14 en 56)
- ronde schaal in brede (dennen)spanen, met sterbodemp en handvat in gedraaide spaan (LF, 206)
- onderzetter voor pan, stro gewikkeld met braamspleut (JB, 93)
- mandje van platte strovlecht, spiraalgewijs vastgenaaid (JB, 107)
- hoed in dezelfde techniek (JB, 108 en 118)
- vierkante mand in spanen, met houten bodemp en zware hoekstokken (FV, 113)

INTERPRETATIE VAN DE GEGEVENS

Uit het bovenstaande overzicht wordt duidelijk dat het aantal toegepaste technieken en materialen in de mandenmakerij van de 16-de en 17-de eeuw groot en gevarieerd was. Voorafgaande aan meer algemene conclusies eerst een kort commentaar per categorie.

BODEMS: hierover werd relatief weinig informatie verkregen bij het bestuderen van de schilderijen. De reden hiervoor is simpel: de mees-

manden zijn gevuld met groenten, fruit, wild enz. en laten derhalve weinig zien van de bodem. Dit effect wordt nog versterkt door het feit dat de meeste manden van opzij of van bovenaf gezien worden afgebeeld. Toch kan worden gesteld dat hoe mooier de mand is, des te "langzamer" de vlechtwijze is die voor de bodem wordt gebruikt.

Een voorbeeld: de bodem voor een fruitplateau wordt gepaard, die voor een kippenmand grof gemat.

INSLAG: ondanks dat de verschillende technieken niet zijn gekwantificeerd, komen de hollandse eer en het matten duidelijk méér voor dan bijv. de franse eer. Een opvallende plaats neemt het open werk in. Kippenmanden, fruitmanden en naaimandjes worden voornamelijk "à jour" uitgevoerd, bepaalde presenteermanten zelfs in zéér nauw gestaakt, dubbel gekruist werk, een werkwijze die erg tijdrovend is en hoge eisen aan de technische vaardigheid van de vlechter stelt. In het scheenwerk zijn veel verschillende technieken te zien, wat erop duidt dat deze vorm van mandenmakerij reeds flink ontwikkeld was in de 16-de eeuw.

Randen: ook hier een oogst die de verwachtingen overtreft. Vrijwel alle randen die vandaag de dag bekend zijn worden in de 16-de en 17-de eeuw al toegepast. Het gebruik van de dubbele rand is zeer algemeen. Dit type komt aanmerkelijk vaker voor als de "normale" enkele rand. Interessant is verder dat de staken voornamelijk achter één worden gelegd en niet achter twee, zoals nu gebruikelijk is. De veelvuldige toepassing van het getrokken werk is eveneens opvallend. Het betreft onder andere presenteermanten voor fruit, wild en gevogelte.

Andere interessante ontdekkingen zijn de "neergaande" rand, die momenteel geheel in onbruik is geraakt en de "sluitrand" welke tegenwoordig vrijwel uitsluitend in combinatie met een deksel voorkomt, hetgeen hier niet het geval is.

VOETEN: helaas doet zich hier net als bij de bodems het probleem voor dat er vaak maar weinig te zien is van de voet. Als men niet goed de onderkant van de mand kan bekijken is technische informatie moeilijk te verkrijgen. Van hetgeen wel te zien was op de schilderijen kan worden opgemerkt dat de weerkim veel voorkomt maar dat ook gecompliceerdere technieken als de rolrand, getrokken werk en zelfs dubbel gekruist open werk worden aangewend.

HENGSELS EN HANDVATEN: voor alle zwaardere manden die dienen voor transport en de grotere boodschappenmanden worden de hengsels en handvaten uitgevoerd in ronde twijg en een vlechtwijze die het dragen van een flink gewicht verdraagt: het versterkte hengel en gedraaide oren. Op lichtere mandjes, zowel in scheentechniek als in ronde twijg, en het getrokken werk treft men veel hengsels aan waarvan de kern wordt gevormd door meerdere, naast elkaar geplaatste beugeltwijgen welke zijn omwikkeld met schenen die aan de basis van het hengel met een soort kruisbinding zijn vastgezet. Deze hengsels worden vaak versierd met technieken als het gedurende één of meerdere wikkelingen zichtbaar zijn van over de lengterichting van het hengel meelopende dunne twijgjes of een scheen, die op haar beurt nog verrijkt kan worden met een nog ingewikkeldere vlechtwijze als de kimopleg.

Sommige kippenmanden zijn voorzien van een soort kruising tussen een hengel en een handvat. Net als bij een hengel gaat het dwars over de opening van de mand, maar, zoals typisch voor een handvat, is er géén extra beugel aanwezig maar wordt deze gevormd door één van de gebruikte twijgen. In tegenstelling tot een gewoon handvat liggen er niet drie maar vier slagen.

getrokken werk, drie twijgen breed, achter twee/voor één/achter één/
voor één/achter één

JB 138 (ged) Granville en madem. Gaille, navolgen J. Beuckelaer

KIMMEN/CORDON/TRACES/FITSEN: te vermelden valt dat alle gevonden technieken in onze tijd nog worden toegepast. Het gebruik van kimmen is in de 16-de en 17-de eeuw relatief beperkt. Men ziet, in tegenstelling tot wat momenteel gebruikelijk is, weinig of geen kimronden aan de basis of juist onder de rand van de mand, vooral waar het "vol" gevlochten werk betreft. Het cordon komt méér voor, met name in kippenmanden ziet men fraaie voorbeelden.

SCHEENWERK: zoals reeds onder het "inslag" gememoreerd, brengt onderhevig onderzoek een uitgebreid scala van toegepaste technieken in deze werkwijze aan het licht, hetgeen definitief afrekent met de theorie dat deze vorm van mandenmakerij in de 18-de eeuw in Duitsland uitgevonden zou zijn.

Het feit dat er zoveel verschillende technieken door meerdere schilders worden weergegeven op hun doeken, doet vermoeden dat dergelijk vlechtwerk beslist niet zeldzaam was of beperkt in haar geografische verspreiding. Ook is de techniek al zodanig geëvoeleerd dat haar oorsprong ruim vóór de 16-de eeuw moet liggen. In dit kader vraag ik mij dan ook af of de viervlecht inderdaad uit Japan afkomstig is aangezien de kontakten met dat land in die tijd nog zéér beperkt waren.

Het feit dat het merendeel van de afgebeelde mandjes gedragen wordt door vrouwen die op grond van hun kleding gerekend mogen worden tot de hogere sociale klassen, danwel voorkomen in de interieurs van "rijke" huizen, laat veronderstellen dat reeds in deze periode het scheenwerk relatief duur was en bijdroeg aan het tonen van een zekere status.

BIJZONDERE TECHNIEKEN: uit dit lijstje blijkt vooral dat ook van andere materialen als wilg (kastanje, hazelnoot, dennen, stro, braam) in bestudeerde periode ruimschoots gebruik werd gemaakt voor de fabricage van vlechtwerk, hetgeen aansluit bij de gedachte dat vlechtwerk in principe wordt gemaakt met ter plaatse voorkomend materiaal. Dit betekent dat in drogere of bergachtige streken het gebruik van wilg beslist niet logisch was, iets wat men nu nog overal over de aardbol kan constateren.

Hier komt ook het decoratieve aspekt binnen de vlechterij aan bod. De (open) blokjes-techniek en het kruiswerk in de wiegkap getuigen van een waardering voor verfraaiende, technisch niet noodzakelijke vlechtwijzen. Onder deze categorie valt ook een aantal scheengewikkelde hengsels zoals beschreven in het betreffende hoofdstuk.

DISCUSSIE

Ofschoon het spoorwerk zich beperkt heeft tot slechts enkele catalogi, zijn de gevonden gegevens mijns inziens voldoende om er de volgende conclusies aan te mogen verbinden:

- In de 16-de en de 17-de eeuw was de mandenmakerij een technisch hoogontwikkeld ambacht dat beantwoordde aan een brede vraag naar haar produkten.
- Het gebruik van bepaalde soorten mandwerk lijkt geografisch niet beperkt.
- Wat momenteel beschouwd wordt als "typisch Nederlands" vlechtwerk lijkt slechts een overblijfsel van een veel rijkere vlechttechniek die in de bestudeerde periode in geheel noord-westelijk Europa werd beoefend.
- Verder onderzoek van literatuur, muurreliefs, schilderijen en andere historische bronnen kan interessante gegevens opleveren over ontstaan, verspreiding en toepassing van de diverse vlechtwijzen en soorten mandwerk, alsmede de ontwikkeling van de mandenmakerij als ambacht en zodoende wellicht een ander licht werpen op de gangbare theorieën.

LITERATUUR (* boeken aanwezig in de bibliotheek van W & M)

- MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN GENT, Joachim Beuckelaer, Gent, 1987*
- E.J. SLUIJTER, M. ENKLAAR, P. NIEUWENHUIZEN, Leidse fijnschilders, Zwolle, 1988*
- P.C. SUTTON E.A., Von Frans Hals bis Vermeer, Berlijn, 1984
- CHRISTOPH WILL, Die Korbflechterei, München, 1978*
- R. DUCHESNE E.A., La vannerie, Parijs, 1981*

Wim van der Zande (C) 1991

* De onderstreepte nummers zijn als illustratie opgenomen

VLECHT EENS WAT ANDERS DAN TEEN

Door de eeuwen heen heeft de mensheid zich ingespannen om door vlechten en weven gebruiksvoorwerpen en beschermende middelen te vervaardigen om zich daarmee zijn bestaan te verbeteren en te vergemakkelijken. De geschiedenis leert ons dat de mens steeds de natuur introk om producten te verzamelen voor zijn voeding en om zijn bestaan te veraangename. Maar om makkelijk te verzamelen en te vervoeren moet je vaten hebben. Deze is men gaan vlechten, voornamelijk van natuurlijke hout- en vezelgewassen. Maar ook dierlijke producten zijn voor vlechten en weven en het maken van schoeisel en kleding benut. Bij de oprichting van de Stichting Wilg & Mand is in de statuten onder art. 2b genoemd: het bevorderen van het behoud, de uitbreiding en de overdracht van kennis van de vlechttechnieken, in het bijzonder met wilgeteen, alsmede van de griendteelt; en onder 2c: voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevordelijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords.

Behoud van de natuur en terug naar de natuur was daarom mijn devies bij mijn onderzoek welke materialen in onze natuur voorhanden zijn. Op de foto's zie je hier enkele voorbeelden van. Ze zijn gemaakt van wilgeteen (staken) en berketwijgen waaraan zich nog de katjes bevinden. Ook is gevlochten met slingers van Hedera (klimop).

Het gaat dus niet in de eerste plaats om fraaie vlechttechnieken (als die zich ontwikkelen is dat prima), maar het belangrijkste is dat we van Hollands materiaal echte Hollandse manden vlechten. De stimulans moet zijn: zoeken naar vlechtmaterialen die in de natuur aanwezig zijn zonder deze geweld aan te doen bij het verzamelen. Dus alleen daar knippen waar een natuurlijke uitdunning is gewenst.

P. v/d D.

foto's van P. van den Dool

EEN FLUITJE VAN NOG GEEN CENT

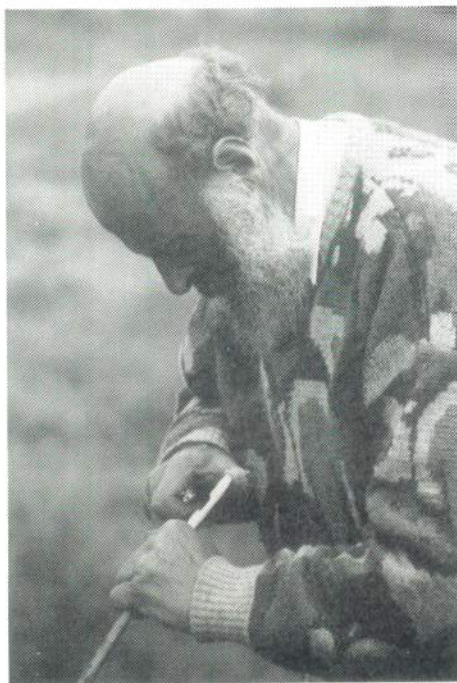
Dat je makkelijk een fluitje van een takje uit de natuur kunt maken is bij velen bekend. Maar hoe dat feitelijk gebeurt, is vrijwel onbekend. Wie heeft het ooit eens geprobeerd?

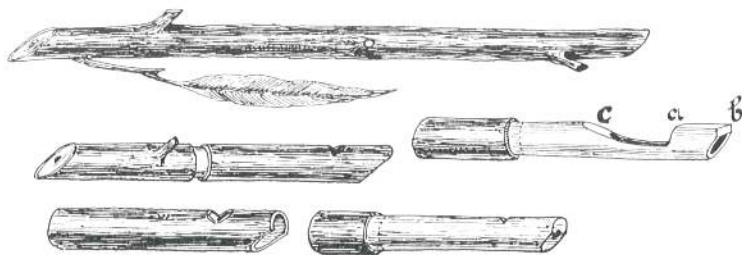
Aangezien naast de vlier en in Amerika het basswood, de Amerikaanse linde en de wilg hier zeer geschikt voor zijn moeten we er toch maar eens een beschrijving van geven. Je moet het fluitje in het voorjaar maken als de sapstroom in het hout goed op gang is gekomen.

1. Neem een recht wilgestokje van 30 cm lang en 1,5 cm dik, zonder zijtakjes.
2. Snijdt de einden schuin af; maak rondom een snee alleen door de bast op 7 cm van de top.
3. Maak een ondiepe v-kerf op 2,5 cm van de top (zie tek.).
4. Leg het stokje op een vlakke ondergrond en klop met b.v. de heft van het mes voorzichtig op de bast van het stuk waar de kerf in zit. Doe dit al ronddraaiend zodat alle schorsdelen worden geraakt. Niet te hard slaan want dan scheurt de bast.
5. Schuif de schorshuls eraf en snijdt van het witte stokje aan het topeind een plakje af (zie tek. a-b).
6. Nu de kerf naar één zijde vergroten (zie tek. a-c).
7. Schuif de huls weer over het witte deel van het stokje en (probeer de) fluit. Door het hulsje te bewegen is de toonhoogte te variëren.

Het fluitje blijft bruikbaar als het maar niet uitdroogt en niet te nat wordt.

C.T.N.

Afbeeldingen uit: De wereld van Cornelis Jetses door
A. Niemeijer.
Uitgave van Vuurbaak, Groningen 1976.

HALFIES EN SMOUSJES, DE KLEINSTE GROENTEMANDJES

In de zeventiger jaren bezocht ik in Alkmaar nogal eens de mandenmaker C. Ofman. Hij was toen al ver in de tachtig. Hij woonde boven zijn werkplaatsje, waar hij nog wel eens een stoel van een nieuw "gaatjesmatje" voorzag; rottingband was het laatste materiaal waarmee hij werkte. Hij haalde veel herinneringen voor me op uit zijn lange en welbestede leven. Daarin waren ook die van zijn vader verwerkt, die ook mandenmaker in Alkmaar was, tot 1931.

Ze maakten o.a. manden voor groente, voor de tuinders om Alkmaar. Hele grote, waarin groente voor de marine naar Den Helder werd verzonden. Maar ook beschreef hij mij kleine ovale mandjes met een hengel, waarin spinazie en spruitjes werden verpakt en verkocht. Er waren twee maten in, zo omtrent 20 à 25 cm lang (ik herinner me alleen het gebaar waarmee hij de maat aanduidde), die "halfies" en "smousjes" heetten. De spinazie werd er rechtop ingezet; dat zal op de tuin, al snijdende gebeurd zijn, 't zag er zo mooi uit, zei Ofman. Ook over aardbeienmandjes sprak hij, die maakten de boeren zelf. Dat was een onbetrouwbare maat! Ze waren allemaal verschillend van grootte.

In een dagboek van een Amsterdamse huisvader kwam ik een aantekening van 23 september 1834 tegen: "40 mantjes porcelijn ontvangen". Dat zal postelein voor de inmaak geweest zijn, die waarschijnlijk in september goedkoop was. Misschien waren het diezelfde ovale mandjes die Ofman vóór de Tweede Wereldoorlog nog maakte. Blijkbaar heeft men nog lang per mandje verhandeld, en niet per gewicht.

M.P.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE

De Stichting is zeer verheugd met dit stukje geschiedenis en zij hoopt dat ook anderen dit speciale soort mandengebruik eens op papier willen stellen en aan de redactie toezenden. Overigens, wie kent deze mandjes en weet er een afbeelding van?

BESTUUR EN BESTUURSVERGADERINGEN

Het bestuur vergaderde op 2 februari, 28 maart, 14 juli en 15 december. Centraal stond dit jaar de restauratie van het gildebord en de donateursdag waarop het bord aan de Jacobikerkerk te Utrecht zou worden overgedragen.

Bert van Halen, één van de weinige professionele teentelers die ons land nog kent, trad toe tot het bestuur.

Andere punten die de aandacht hadden waren: het BOP-mandenproject (inventarisatie en beschrijving van het Nederlandse museale mandenbezit), het voortbestaan van de mandenmakerspatroonsbond, juiste en onjuiste publiciteit en de grote behoefte aan technische beschrijvingen en maten van het mandwerk.

DONATEURS

Het aantal donateurs nam met 45 toe, maar door het bedanken en meerdere jaren niet betalen werden helaas ook een 25-tal afgevoerd. Het totaal aantal is echter steeds iets stijgende en nu de 475 gepasseerd.

DONATEURSDAG

Deze stond in het teken van de overdracht van het gildebord, maar buiten dat was ook de voordracht met dia's van Michael Thierschmann uit Kassel en een demonstratie van het schenenmaken een hoogtepunt. De wedstrijd voor het maken van originele manden leverde mooie werkstukken op, hoewel het aantal deelnemers zeer beperkt was. Voor een uitgebreid verslag kan worden verwezen naar het bulletin 1990-3.

VLECHTCURSUSSEN

De belangstelling hiervoor is groeiend, mede dankzij publiciteit. Naast de gebruikelijke winteravond-cursussen werden in de zomer cursussen gegeven in het N.O.M. te Arnhem en drie in het museum te Enkhuizen. Daarnaast nog een weekcursus in Bergen N.H., georganiseerd door een donateur, en een weekcursus in het Noordwoldse rotancentrum. Tonny gaf vijf cursussen voor 36 cursisten, Arie zes cursussen met 52 cursisten en Bertus Vink twee cursussen met zeker 16 cursisten. Tillemans in Nederweert wijdde ook een aantal mensen in in het vlechtersvak.

Naast nieuwe cursisten zijn er steeds ook mensen die een vervolg willen en zo behoorlijke kennis en vaardigheid opbouwen. Sommige zodanig dat zij de cursusleiders kunnen gaan ondersteunen.

HET BULLETIN

De gebruikelijke 4 nummers werden uitgebracht met 83 pagina's en 48 afbeeldingen. Het laatste nummer was volledig gewijd aan de donateursdag met een verslag over de restauratie en de speeches bij de overdracht. Verder artikelen over de mandenmakersstaking in de jaren 1925/26 in Vlijmen, de geschiedenis van Lichtenfels, het fijscheenwerk, de vlechtnijverheid in het Franse Villaines-les-Rochers en reisindrucken uit Ierland.

PUBLICITEIT

De stichting is vertegenwoordigd op verschillende open dagen, milieu- en ambachtenmarkten en tuinendagen.

Behalve Arie en Tonny zijn gelukkig ook andere donateurs actief om de doeleinden van de stichting uit te dragen en reclame te maken voor het ambacht.

Er werden een tweetal korte interviews voor lokale radio-omroepen afgegeven. Hierop kwamen zelfs enige reacties. In het tijdschrift "Bloemen en Planten" werd bij een uit het Duits afkomstig artikel een kolommetje over onze stichting opgenomen.

Zo nu en dan verschijnen er stukjes in de pers waarin wordt gesproken over de teencultuur, het mandenvlechten en de Stichting "Wilg & Mand". Helaas staan in dit soort artikelen grotere en kleinere onjuistheden omdat de schrijvers het niet eerst laten verifiëren. Toch is dit jammer want zowel donateurs van de stichting als anderen krijgen zo verkeerde informatie en zo blijven sommige zaken hardnekkig foutief voortleven.

BIBLIOTHEEK

Opgenomen werden: Rapport-Impulsen und neue Dimensionen für das
Flechthandwerk.
Ambachten met riet.
National list of basic wage-rates in the Bask
industry (Eng. herdruk).
Irish Crafts and Craftsmen.

MUSEUMCOLLECTIE

Ontvangen werd van Mevrouw P.A.Th. Hazen uit Ridderkerk een zeer klein, fraai gevlochten mandje uit Colombia. Het kleinste mandje van de wereld, ook te vinden in het museum in Michelau.

We missen echter toch nog vele normale stukken en zeker in oorspronkelijke staat en niet nieuw nagemaakt.

Wilgen

Wereldwijd worden wilgen verwerkt tot waanzinnig wonderlijke maar werkelijk werkzame werktuigen en voorwerpen die uit- op- of afgewerkt zijnde worden weggewerkt of weggeworpen waardoor zij wederom wetmatig wederkeren naar de wortels van hun willig wezen.

Jacques van Someren

NIEUWE DONATEURS VANAF FEBRUARI 1991

1. H. Alting-Schutte	v. Goghstraat 44	7021 ED Zelhem
2. MW. v. Beek	Gèbroek 15	6043 GP Roermond
3. E. Boer	Parklaan 3	5409 NH Uden
4. J.L.G. Brandwacht	Waertheweg 9	7447 CX Hellendoorn
5. B.C. Felix-Meydam	Hoofdweg 116	8166 AH Emst
6. B. Gale	Rural Free Delivery 1 Box 124A South New Berlin, NY 13843-9649, U.S.A.	
7. J.H. Hoogendam	Koningsweg 24 b	6816 TD Arnhem
8. A. de Koe	Heelsumseweg 54	6874 BD Wolfheeze
9. H.W. de Koning	Graaf Anselmdek 41	3434 DP Nieuwegein
10. Mw. C.J. Kool	Ameroever 34	4926 EC Lage Zwaluwe
11. Q.L. Lawant	Achterdorsstraat 45	6871 BB Renkum
12. G.J. Loof	Reittheining 3	5131 NT Alphen
13. R. van Lummel	Dorpsterweg 3	9871 TA Stroobos
14. Museum "De koperen Knop"	Binnendams 6	3373 AD Hardinxveld-Giessendam
15. Mw. N. Niessen	Kapelaniestraat 49	6031 BW Weert
16. W. Nijskens	Molenstraat 11	6086 BP Neer
17. Mw. P.J. Paans-van Leeuwen	Abt Ludolfweg 97	3732 AN De Bilt
18. E. Pouwels	Castaert 9	5688 PH Oirschot
19. Mw. Chr. Pullens	Kerklaan 14	5317 KZ Nederhemert
20. E.C.Th. Roosendaal	Muurhuizen 8	3811 EJ Amersfoort
21. P.J. de Rooy	Oude Gracht 401 CA	3511 PH Utrecht
22. J.W. Ruys	Boxtelstraat 8	6843 RX Arnhem
23. Mw. H. Schoone	Hemerterweg 1	9794 TB Lellens(Gr.)
24. T. Schotman	M. van Heemskerkstr. 102	1965 GG Heemskerk
25. T. Sonneveld	Beatrixsingel 7	3341 XA Hendrik Ido Ambacht
26. M. Teuthof-Vlaarkamp	Plantenhove 82	1902 HP Castricum
27. Mw. C. Vlaarkamp	Smitshoeke 18	9012 DP Rauwerd
28. F. Vlaarkamp	M. van Heemskerkstr. 102	1965 GG Heemskerk
29. Mw. J. Vles-Veen	Nieuwe Vaart 10	3451 AJ Vleuten

kinderen met hun speelgoed (rond 1900)